

Toespraak¹ Jubileumcongres 30 jaar Panopticon
12 november 2009 te "Zebrstraat" Gent

De opvang van geïnterneerden anno 2009 – een stand van zaken.

Mevrouw de minister²,
Mijnheer de minister³,
Beste redactie en initiatiefnemers van dit jubileumcongres,
Geachte dames en heren,

Minister van Justitie Stefaan De Clerck moet zich tot zijn spijt laten verontschuldigen, wegens andere ambtsverplichtingen.

De minister was nochtans zeer graag aanwezig geweest op dit belangrijke jubileum. Hij stond er uitdrukkelijk op dat ik u zijn oprechte waardering en felicitaties overbreng met het dertig jarig bestaan van uw toonaangevend vaktijdschrift voor Strafrecht, Criminologie en Forensisch welzijnswerk.

We willen onze bijdrage tot dit jubileumcongres toespitsen op een van de belangrijke thema's van het Justitiebeleid, met name de interneringsproblematiek. In de voorbije jaren heeft Panopticon ook meerdere artikels aan dit onderwerp gewijd.

België kent het systeem van het sociaal verweer sedert de wet van 1930. Voordien had het openbaar ministerie enkel de mogelijkheid tot collocatie in een psychiatrisch asiel van de misdrijfpleger die op grond van artikel 71 van het strafwetboek werd onttrokken aan de mogelijkheid tot veroordeling omwille van zijn geestesstoornis.

De laatste twee decennia is vooral kritiek gegroeid op de wijze waarop de geïnterneerden in België worden opgevangen en omkaderd. Door de jaren heen was de geïnterneerde in de gevangenissen geleidelijk aan verzeild in een toestand die nog weinig verschilt met deze van de gewone gedetineerde. Reportages in de media legden het schrille contrast bloot met de situatie van de geïnterneerde in landen zoals Nederland en Engeland, waar hij de status van patiënt heeft en de zorg centraal staat.

Vanuit deze vaststelling werd al op 23 september 1996 door de huidige Minister van Justitie De Clerck een multidisciplinaire commissie internering opgericht met als doel hervormingsvoorstellen uit te werken omtrent de internering in België. Deze commissie legde haar eindrapport neer in april 1999.

Ook de toenmalige Hoge Raad voor Penitentiair Beleid stelde in die periode een rapport op met betrekking tot de situatie van de geestesgestoorde delinquenten. Zowel de Commissie Internering als de Hoge Raad voor penitentiair beleid stelden tekortkomingen vanwege de overheid aan de kaak op het vlak van de infrastructuur

¹ Toespraak uitgesproken namens Minister van Justitie Stefaan De Clerck door Luc Stas, medewerker beleidsceel Justitie

² Minister van Binnenlandse Zaken mevrouw Annemie Turtelboom

³ Vlaams Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin de heer Jo Vandeurzen

en de opvang van geestesgestoorde delinquenten op een wetenschappelijk verantwoorde en menswaardige wijze.

Ondanks de belangrijke inspanningen die in het recente verleden werden geleverd om het lot van de geïnterneerden te verbeteren, is het duidelijk dat er nog een weg is af te leggen vooraleer het interneringsstelsel in België het niveau zal bereiken van een volwaardig behandelings- en verzorgingsstelsel dat tegelijkertijd de nodige veiligheidswaarborgen biedt.

Een adequate behandeling en opvang van de geïnterneerde draagt meer bij tot de bescherming van de maatschappij dan een opsluiting in de gevangenis zonder meer. Bovendien is een efficiënte behandeling uiteindelijk goedkoper dan een detentie zonder uitzicht.

Er moeten dus verder acties ondernomen worden om geïnterneerden – die eigenlijk niet thuis horen in de gevangenissen - te oriënteren naar aangepaste structuren buiten deze inrichtingen.

De knelpunten waarmee we vandaag bij de tenuitvoerlegging van de internering nog steeds geconfronteerd worden zijn de volgende:

- Penitentiaire inrichtingen die onvoldoende uitgerust zijn om een adequate psychiatrische behandeling te kunnen waarborgen. Ondanks de oprichting van zorgteams in de penitentiaire inrichtingen blijven nog veel geïnterneerden in belangrijke mate verstoken van de therapeutische zorg die moet bijdragen tot een succesvolle re-integratie in het maatschappelijke leven. Door de overbevolking van de gevangenissen werkt detentie bovendien contraproductief voor hun behandelingsproces.
- Het nog steeds stijgend aantal geïnterneerden in de gevangenissen
- De nog steeds ontoereikende opvangmogelijkheden in het externe zorgcircuit waardoor geïnterneerden langer in het gevangenis milieu blijven zitten, dan vanuit het oogpunt van de bescherming van de maatschappij noodzakelijk is.

Het syntheseverslag van de Werkgroep Forensisch Psychiatrisch Zorgcircuit⁴ van mei 2005 gaf aan dat op 15 september 2004 in België 3306 personen geïnterneerd waren. Het aantal geïnterneerden in België vandaag bedraagt om en bij de 4000. Er zijn dus in vijf jaar tijd 650 geïnterneerden bijgekomen.

Daarvan bevonden er zich in 2008 gemiddeld 1013 in de gevangenissen. Een op vier geïnterneerden verblijft dus in een penitentiaire inrichting, en hun aantal groeide de voorbije zes jaar aan met ongeveer 50 per jaar. In de gevangenissen maken ze ongeveer 10% uit van de populatie. De andere geïnterneerden zijn ofwel vrij op proef of geplaatst in een instelling op basis van de wet op de bescherming van de maatschappij.

⁴ Werkgroep op last van toenmalig Minister van Justitie Onkelinx onder leiding van Prof. Dr. Paul Cosyns

Internering is een maatregel ter bescherming van de maatschappij en geen straf. Geïnterneerden hebben dus recht op een adequate geestelijke gezondheidszorg.

Het beleid dat wij vandaag voorstaan ten aanzien van de geïnterneerden situeert zich op drie niveaus:

- ten eerste: de acties in de eigen penitentiaire inrichtingen, zoals de oprichting van nieuwe afdeling als "De Haven" te Merksplas en de verdere uitbouw van de zorgequipes in de gevangenissen die afdelingen hebben voor geïnterneerden, of het nieuwe project voor psychotici in de gevangenis te Turnhout. Een aangepaste zorgbehandeling voor geïnterneerden is trouwens de beste terugvalpreventie.
- ten tweede: de versnelling van de doorstroming naar het externe forensische en reguliere zorgcircuit
- ten derde: de bouw van twee nieuwe forensisch psychiatrische centra tegen 2012 te Gent en te Antwerpen

Wat de zorg intra muros betreft, richtten sommige gevangenissen een tiental jaar geleden reeds een eigen zorgteam op, zoals de Nieuwewandeling te Gent met haar zogenaamde "antroteam" in 2001, als voorloper van het huidige zorgequipe, dat multidisciplinair is samengesteld.

In 2007 werden de zorgequipes veralgemeend in alle gevangenissen met een psychiatrische afdeling. Deze zijn samengesteld uit een psychiater die de leiding heeft, een psycholoog, een maatschappelijk assistent, een ergotherapeut, een psychiatrisch verpleger, een bewegingstherapeut en een opvoeder, en een aantal penitentiaire beampten die daartoe een specifieke opleiding hebben gekregen.

Deze actie van de zorgequipes wordt in Vlaanderen versterkt door het aanbod uit de geestelijke gezondheidssector. Zo werden in 2008 door Minister Steven Vanackere 16 voltijdse hulpverleners toegevoegd aan de centra voor geestelijke gezondheidszorg die moeten instaan voor de begeleiding van gedetineerden met psychische problemen.

In het externe zorgcircuit zijn vandaag circa 1000 gesubsidieerde forensische plaatsen voorhanden.

Eind 2008 werd tussen de ministers van Justitie en van Volksgezondheid een bijkomend vierjarenplan uitgewerkt tot verdere uitbreiding van dit forensisch zorgcircuit.

Dit plan voorziet – onder voorbehoud van budget - in nogmaals 560 extra plaatsen voor geïnterneerden. Een eerste fase werd gerealiseerd in 2009 voor een globaal budget van 3,8 miljoen Euro.

Het is de ambitie om tegen 2012 alle geïnterneerden, die zich niet meer bevinden in de gerechtelijke fase van hun traject, zoveel mogelijk te laten doorstromen naar het externe zorgcircuit.

Een speciale doelgroep binnen de geïnterneerden vormen de personen met een mentale handicap. Hun aantal ligt op ongeveer 250.

Voor die doelgroep voert het Vlaams Agentschap voor personen met een handicap (VAPH) sedert een zestal jaren een specifiek beleid.

Door twee dagcentra – Obra en 't Zwart Goor – wordt in ambulante begeleiding voorzien in respectievelijk de gevangenen te Gent en te Merksplas. Het Vlaams Agentschap erkende daartoe destijds in beide dagcentra 16 plaatsen. Dit aantal werd inmiddels uitgebreid.

Dit betekent in de praktijk dat vanuit de betrokken centra iedere dag naar beide gevangenen meerdere professionele begeleiders worden afgevaardigd om er aangepaste activiteiten op te zetten.

Hiermee halen ze de mentaal gehandicapte geïnterneerden uit hun isolement en bereiden hen via aangepaste programma's beter voor op hun reïntegratie of opname in een externe dienst.

Daarnaast heeft de toenmalige Vlaamse Minister voor Welzijn, Volksgezondheid en het Gezin drie residentiële units erkend die opvang bieden aan telkens 10 geïnterneerden met een verstandelijke beperking.

Deze units zijn respectievelijk gevestigd op het domein van het psychiatrisch centrum te Roeselare, te Zoersel en te Lummen.

In Vlaanderen is er dus zowel vanuit het Vlaams Agentschap als vanuit het algemeen welzijnsbeleid reeds een bijzondere aandacht voor deze groep van gedetineerden.

Voor Wallonië werd de problematiek ook reeds aangekaart bij het agentschap AWHIP en de Waalse minister van Gezondheid met het oog op het opstarten van gelijkaardige initiatieven.

Dat er in België een kentering is gekomen in de bejegening en de behandeling van geïnterneerden moge blijken uit de opening op 5 juni van dit jaar van de gloednieuwe afdeling De Haven met 60 plaatsen voor geïnterneerden met een verstandelijke handicap te Merksplas. Deze afdeling is opgevat als een kleine gesloten therapeutische unit waar in samenwerking met het centrum Zwart Goor en met het zorgequipe van de gevangenis aangepaste regimes werden opgezet.

Bewoners van De Haven kunnen een individueel programma volgen met een wat men noemt "één op één begeleiding" op hun kamer. Daar zijn dus geen cellen, maar kamers. Daarnaast zijn er allerlei mengvormen mogelijk waarbij men van 1 uur per dag tot hele dagen kan doorbrengen in de leefruimte en de tuin.

Op deze wijze kan de strafinrichting te Merksplas – die ooit de vergeetput werd genoemd - toonaangevend worden op het vlak van de huisvesting en de begeleiding van geïnterneerden binnen een strafinrichting.

Een andere specifieke doelgroep vormen de daders van een seksueel misdrijf.

Binnen de groep van geïnterneerden die zijn opgesloten in een strafinrichting lijden 344 personen aan een seksuele stoornis. De strafinrichtingen beschikken niet over aangepaste behandelingsprogramma's of therapieën voor deze specifieke doelgroep.

De samenwerkingsakkoorden die 10 jaar geleden werden afgesloten tussen Justitie en respectievelijk de Vlaamse Gemeenschap, het Waals Gewest en het Brussels Gewest, worden op last van de Minister van Justitie momenteel geëvalueerd door de Dienst voor het Strafrechtelijk Beleid.

Tien jaar geleden hebben in Vlaanderen drie ziekenhuizen met eigen middelen een afdeling opgericht voor de residentiële behandeling van seksuele delinquenten. Het betreft het psychiatrisch ziekenhuis St.-Amandus te Beernem, het psychiatrisch centrum Ziekeren te Sint-Truiden, en het psychiatrisch ziekenhuis Sint-Lucia te Sint-Niklaas. Langs Waalse kant heeft de instelling voor Sociaal Verweer te Doornik - Les Marronniers – eveneens een afdeling voor seksuele delinquenten.

Onderhandelingen in 2008 tussen toenmalig minister van Justitie Vandeurzen en zijn collega van Volksgezondheid hebben ertoe geleid dat op de begroting van de FOD Volksgezondheid en het RIZIV extra middelen werden voorzien voor in totaal 75 bedden vanaf 2009.

Tenslotte nog een woord over de FPC's te Gent en te Antwerpen.

De Regering keurde in 2008 het masterplan⁵ 2008 - 2012 – 2016 voor een gevangenisstructuur in humane omstandigheden goed dat onder andere in de bouw voorziet van twee forensisch psychiatrische centra te Gent en Antwerpen. Het nieuw te bouwen FPC in Gent zal over 270 bedden beschikken en het te construeren Centrum van Antwerpen over een contingent van 120 bedden. De voltooiing van de bouw van deze FPC's is voorzien tegen 2012.

Deze centra zullen uitsluitend bestemd zijn om geïnterneerden op te nemen in het kader van de wet op de bescherming van de maatschappij, meer bepaald voor high risk patiënten.

De FPC's te Gent en te Antwerpen zullen opgevat worden als beveiligde forensische psychiatrische ziekenhuizen, en dus niet als gevangenissen. Het accent zal liggen op psychiatrische behandeling en verzorging binnen een beveiligde context.

Het zorg- en behandelingsaspect zijn een aangelegenheid van Volksgezondheid, het beveiligingsaspect is een taak voor Justitie.

⁵ Goedgekeurd door de ministerraden van 18 april 2008 en 19 december 2008

Een gemeenschappelijk platform Justitie/Volksgezondheid werkte een aanbevelingennota uit met betrekking tot de verdeling van de eenheden in functie van de doelgroepen, de omkadering, de verblijfsduur, de beveiliging en de aansluiting op het zorgcircuit.

Omdat deze instellingen zullen opgevat worden als beveiligde psychiatrische inrichtingen, zullen externe partners worden aangezocht voor het beheer ervan. Een lastenboek voor het contracteren van een gespecialiseerd beheerder wordt momenteel voorbereid.

Er zijn de laatste tijd al heel wat concrete initiatieven genomen zowel intra- als extra muros. Hierbij moeten we ook nog vermelden de geherconditioneerde vleugel met 44 plaatsen in de instelling voor Sociaal Verweer te Paifve die werd geopend op 30 oktober laatstleden.

Het komt erop aan dat de bevoegde beleidsverantwoordelijken hun inspanningen ten aanzien van deze kwetsbare doelgroep aanhouden om de ultieme ambitie te realiseren: alle geïnterneerden een adequate opvang te bieden die is aangepast aan hun problematiek.

Ik dank u.

Gent, 12 november 2009